

Jakub Bajer
ORCID 0000-0002-8845-7472
Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk

Regulaminy i instrukcje Polskiej Szkoły Orientalnej w Stambule z lat 1766, 1772 i 1778

Regulations and instructions in the Polish Oriental School
in Istanbul from 1766, 1772 and 1778

The article aims to present the content of three rulebooks drawn up in French for students and teachers of the Polish Oriental School in Istanbul in 1766, 1772 and 1778. These materials come from the Princes Czartoryski Library in Kraków and the Popiel Collection in the Central Archives of Historical Records in Warsaw. The first instruction was drawn up in the year of the establishment of the Polish Oriental School [Jeunes de langues] on the Bosphorus, namely in 1766. It was written by Tomasz Aleksandrowicz and Karol Boscamp-Lasopolski in accordance with the recommendations received earlier by these two diplomats from King Stanisław II August. Another regulation was created in His Majesty's Cabinet six years later, in 1772. Its author was Jacek Bartłomiej Ogrodzki, a close associate of the monarch. The last regulation known from literature was created on the occasion of Karol Boscamp-Lasopolski's legation to Turkey in 1778. The changes in the recommendations for students and teachers over the course of 12 years show the obstacles and difficulties faced by the creators of the first Polish school for dragomans.

Keywords: Polish Oriental School, history of education, Polish-Turkish relations

Słowa kluczowe: Polska Szkoła Orientalna, historia edukacji, stosunki polsko-tureckie

Regulaminy i instrukcje pierwszej polskiej szkoły dragomanów nad Bosforem (1766–1793) zostały w niewielkiej części opublikowane w pierwszym tomie monumentalnego dzieła Kazimierza Wąliszewskiego, będącego edycją

dokumentów poselstwa Piotra Potockiego do Turcji w latach 1789–1791¹. Materiały tam zawarte pochodziły z Archiwum Potockich w Rosi (Archiwum Roskie, obecnie znajdujące się w Archiwum Głównym Akt Dawnych). Waliszewski opublikował „Projekt do uregulowania Szkoły Języków Orientalnych przy misji stambulskiej” autorstwa samego Potockiego z 1790 r., a także, zachowaną w kopii, instrukcję Jacka Ogrodzkiego, szefa Gabinetu króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, dla polskiej *Jeunes de langues* z 1772 r.² Zapis instrukcji z 1772 r., przedstawiony przez Waliszewskiego, pozostaje jednak wielce niekompletny, bowiem kopia, z której korzystał, stanowiła wersję znacznie skróconą w porównaniu z oryginałem, którego badacz musiał nie znać. W związku z tym zdecydowałem, że obok wydania regulaminów z 1766 i 1778 r., dokonam także edycji tekstu z 1772 r. na podstawie jego pełnej wersji.

Podstawę edycji będą stanowić *turcica* z dawnego archiwum Stanisława Augusta – dziś w zbiorach Biblioteki książąt Czartoryskich w Krakowie (rps 624 i 629) oraz w Zbiorze Popielów w AGAD (sygn. 236 i 435). Regulaminy szkoły pokrótce omówili jej pierwsi badacze – Władysław Smoleński na początku XX w. oraz pół wieku później Jan Reychman. Ten pierwszy był autorem krótkiego szkicu, przedstawiającego dzieje Szkoły w ciągu 27 lat jej istnienia, przedrukowanego potem w innym miejscu pod zmienionym tytułem³. Reychman, mimo że swoje badania nad relacjami polsko-tureckimi zaczynał właśnie od historii dziejów Polskiej Szkoły Orientalnej w Stambule, zdecydował się ostatecznie przedstawić je potem na bardzo szerokim tle, jakim było zagadnienie zainteresowania Orientem w Polsce w ciągu całego XVIII w.⁴

¹ *Ostatni poseł polski do Porty Otomańskiej. Akta legacji stambulskiej Franciszka Piotra Potockiego, starosty szczyrzeckiego (1789–1791)*, wyd., oprac. K. Waliszewski, t. 1, Imprimerie Veuve Victor Goupy, Paris 1894. Poselstwo Potockiego stało się niedawno ponownie przedmiotem badań: H. Topaktas, *Osmańsko-polskie stosunki dyplomatyczne. Poselstwo Franciszka Piotra Potockiego do Stambułu (1788–1793)*, Universitas, Kraków 2017.

² *Ostatni poseł*, s. 214–222.

³ W. Smoleński, *Szkoła Orientalna w Stambule na koszcie Rzeczypospolitej (1766–1795)*, „Kwartalnik Historyczny” 1887, s. 584–593. Przedruk *idem*, *Szkoła Orientalna w Stambule (1766–1795)*, [w] *Pisma historyczne*, t. 2, Gebethner i Spółka, Kraków 1901, s. 207–222. Wydaje się, że Smoleński korzystał z tej samej niepełnej kopii instrukcji z 1772 r., co Waliszewski. Do dziejów stosunków polsko-tureckich w XVIII w. wciąż niezastąpiona pozostaje monografia Władysława Konopczyńskiego, *Polska a Turcja (1683–1792)*, wyd. 2, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków–Warszawa 2013.

⁴ J. Reychman, *Znajomość i nauczanie języków orientalnych w Polsce XVIII w.*, Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, Wrocław 1950, s. 57, 62–63, 68. Badacz powrócił do kwestii działania polskiej placówki nad Bosforem w pracy *Życie polskie w Stambule w XVIII wieku*, PIW, Warszawa 1959. Praca ta była w dużej mierze powtórzeniem ustaleń przedstawionych już wcześniej, ale tym razem bez aparatu naukowego.

Uwagi źródłoznawcze

Pierwszy regulamin powstał przy okazji założenia szkoły, w trakcie poselstwa Tomasza Aleksandrowicza i Karola Boscampa do Turcji w październiku 1766 r. Posłowie udali się do Stambułu, aby odebrać tam oficjalne uznanie Porty dla wybranego dwa lata wcześniej Stanisława Augusta. Doszło wtedy do sporządzenia pierwszego regulaminu, określającego zasady funkcjonowania polskiej *Jeunes de langues*. Został on spisany w trzech wersjach: pierwszym, dość krótkim szkicu w języku francuskim autorstwa Boscampa (1.2. „Arrangement” z 9 października 1766 r.), następnie jego pełniejszej, ostatecznej wersji, także w języku francuskim, podpisanej zarówno przez Aleksandrowicza, jak i Boscampa (1.1. „Règlement” z 9 października 1766 r.), oraz tłumaczeniem tej ostatniej na język polski (1.3. „Ustanowienie” z 11 października 1766 r.), ponownie podpisanym przez obu dyplomatów. Regulamin francuski (1.1.) zachował się ponadto w dwóch egzemplarzach – oryginale (Pop. 435, k. 173r–174v) oraz kopii (Bibl. Czart., rps 624, s. 793–795). W przypadkach, gdy w obu zachowanych wersjach zachodziły pewne niewielkie różnice językowe, zaznaczałem je w komentarzach. Polska wersja, przygotowana zapewne przez jednego z sekretarzy Aleksandrowicza, wydaje się nie odbiegać zanadto od francuskiego oryginału, mimo drobnego uchybienia tłumacza w tytule, zasygnalizowanego w komentarzu. Choć regulamin w jego wersji ostatecznej został spisany ręką Zygmunta Everhardta (sekretarza Boscampa i wieloletniego kierownika Szkoły w latach 1766–1777), a podpisy pod nim złożyli obaj dyplomaci, to wyraźnie zaznaczono tam, że kierowali się oni wolą i zaleceniami otrzymanymi wcześniej od Stanisława Augusta. Można zatem przyjąć, że autorem regulaminu jest Boscamp (konsyliarz oraz kierownik do spraw wschodnich w Gabinetcie Jego Królewskiej Mości), ale kierujący się wyraźnymi wskazaniem króla. Ostatecznie zdecydowałem się opublikować także „Arrangement”, ponieważ pewne jego istotne elementy nie weszły potem do wersji ostatecznej regulaminu (wskazanie na analogiczne przykłady podobnych placówek edukacyjnych, prowadzonych przez Wenecję, Austrię i Rosję).

Regulamin z 1772 r. odwołuje się do tekstu z 1766 r. i powstał jako jego nowa, poprawiona wersja (2.1. „Règlement et instructions”)⁵. Tekst został zredagowany na podstawie projektu autorstwa Everhardta, przesłanego na ręce Ogrodzkiego do Gabinetu Stanisława Augusta wraz z listem z 18 maja 1772 r. (projekt: Bibl. Czart., rps 629, s. 205–208, regulamin: *ibidem*, s. 99–102). Ze względu na dramatyczne okoliczności, jakie towarzyszyły obecności wojsk państw ościennych w Polsce w dobie pierwszego rozbioru, szef Gabinetu królewskiego zwlekał z odsłaniem Everhardtowi poprawionej i zaakceptowanej wersji regulaminu do poło-

⁵ O konfliktach personalnych i problemach kadrowych, które trapiły Szkołę od momentu jej powstania do 1772 r. zob. J. Reychman, *Znajomość i nauczanie języków orientalnych*, s. 58–63.

wy października 1772 r. Dysponujemy jego wersją w postaci brulionu pisanego *pagina fracta* przez jednego z sekretarzy królewskich na podstawie wspomnianych propozycji Everhardta. Na tej wersji Ogrodzki naniósł następnie swoje własnoręczne poprawki, zmieniając w wielu miejscach brzmienie tekstu. Wszystkie te zmiany, w formie skreśleń i dopisków, zostały zaznaczone w komentarzach. Gdy wersja francuska była już gotowa (najpewniej po akceptacji Stanisława Augusta), została odesłana nad Bosfor. Tam Everhardt sporządził jej włoskie tłumaczenie, dostępne w wersji czystopisowej („Regolamento”, Pop. 435, k. 175r–176v).

Ostatni, trzeci regulamin powstał przy okazji ponownego poselstwa Karola Boscampa do Turcji w latach 1777–1778 (3.1. „Règlement”). Dysponujemy jego minutą spisaną ręką sekretarza (Antoniego Dzieduszyckiego) z niewielkimi poprawkami tegoż zaznaczonymi na tekście (Pop. 236, k. 315r–317v). Stanowiła ona załącznik do listu Boscampa do króla z 3 kwietnia 1778 r. Tekst ten odbiega długością od dwóch pierwszych instrukcji i w intencji założycieli szkoły miał otwierać nowy rozdział w jej funkcjonowaniu, którego dotychczasowe efekty nie były zadowalające. Jego autorem był i tym razem Boscamp, zapewne znów kierujący się zaleceniami otrzymanymi wcześniej od Stanisława Augusta (tym razem zaznaczono jednak wyraźniej królewskie pełnomocnictwa do sporządzenia instrukcji, a nie same intencje władcy).

Zasady edytorskie

Podczas prac edytorskich nad regulaminami Szkoły kierowałem się ogólnymi zasadami dotyczącymi wydawania źródeł nowożytnych, przedstawionymi w instrukcji Kazimierza Lepszego⁶, oraz wskazaniem bardziej szczegółowymi, dotyczącymi zasad edycji źródeł francuskojęzycznych z XVIII w., opisanymi przez Zofię Zielińską w edycji korespondencji Stanisława Augusta z Katarzyną II⁷. Aby uczynić tekst maksymalnie zrozumiałym dla odbiorców, zdecydowałem się na daleko idące uwspółcześnienie ortografii, jednak tylko tam, gdzie nie miało to wpływu na fleksję. Zazwyczaj chodziło o modernizację czasowników w czasie przeszłym niedokonanym (*imparfait*), gdzie należało zamienić dyftong „oi” na „ai”, zarówno w liczbie pojedynczej, jak i mnogiej („j’ étais” w miejsce „j’ étois” oraz „s’ étaient” zamiast „s’ étoient”). Jednak tam, gdzie istniało ryzyko zmiany fleksji, pozostawiałem oryginalny zapis, świadczący o innej niż współczesna wymowie. Z tego względu zdecydowałem się pozostawić bez ingerencji np. niekonsekwentnie stosowany zapis wyrażenia „Jeunes de/des Langues”. Dokonałem

⁶ *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych (od XVI do połowy XIX wieku)*, red. K. Lepszy, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1953.

⁷ *Correspondance de Stanislas-Auguste avec Catherine II et ses plus proches collaborateurs (1764–1796)*, red., oprac. Z. Zielińska, tłum. wstępu i komentarzy K. Zaleska, Arcana, Kraków 2015, s. XCIX–CVII.

także modernizacji interpunkcji oraz zasad stosowania małych i dużych liter. Uspółcześilem również końcówki rzeczowników, przymiotników i imiesłowów poprzez dodanie w liczbie mnogiej opuszczanej zazwyczaj litery „t” („commerçants”). Wszystkie imiona, nazwiska oraz nazwy geograficzne pozostawiłem w oryginalnym brzmieniu (Pilstein–Pilsztein–Pichelsten). Wszystkie niebudzące wątpliwości skróty zostały rozwinięte bez zaznaczania tego (M. – Monsieur, S. – Sieur, S.E. – Son Excellence). Podczas prac nad polskojęzyczną wersją regulaminu kierowałem się podobnymi zasadami – współcześniałem pisownię, jednak tylko tam, gdzie nie wpływało to na fleksję, tak aby zachować świadectwo oryginalnej wymowy („ksziążki”, „obóch”). Wprowadziłem pomijane niekiedy znaki diakrytyczne oraz zastosowałem współczesne zasady pisowni łącznej lub rozłącznej.

Każdy regulamin poprzedzony jest nagłówkiem zawierającym podstawowe informacje o pochodzeniu źródła, formie kancelaryjnej oraz autorstwie lub współautorstwie pisma.

1.1. Regulamin Tomasza Aleksandrowicza i Karola Boscampa z 9 października 1766 r.

AGAD, Pop. sygn. 435, k. 173r–174v, oryginał ręką Zygmunta Everhardta
Bibl. Czart., rps 624, s. 793–795^a, kopia ręką Zygmunta Everhardta

Règlement pour les Jeunes des Langues concertant leur conduite en général et la manière d'étudier les langues orientales et occidentales en particulier, conformément à l'intention de leurs supérieurs.

1. Les quatre Jeunes des Langues au service du roi et de la République se reconnaîtront et regarderont mutuellement comme tels. Ce sont : Michel Dederkał⁸, Jean Nikorowicz⁹, Pierre Giuliani¹⁰, Stanislas Pilstein¹¹.

^{a-a} Na kopii u góry pierwszej strony dopisek ręką Jacka Ogrodzkiego, że instrukcja stanowiła załącznik do listu nr 20 z 19.10.1766 r. (w rzeczywistości był to list Karola Boscampa do Jacka Ogrodzkiego z 18.10.1766 r. Bibl. Czart., rps 625, s. 761–775). Na kopii w tym samym miejscu widnieje także dopisek ręką Stanisława Augusta z datą powstania regulaminu – 9.10.1766 r. Na oryginale na odwrocie ostatniej karty dopisano: „Règlement en français pour les Jeunes de Langues”.

⁸ Michał Dederkał (zm. 1779), szlachcic pochodzenia wołyńskiego, protegowany Tomasza Aleksandrowicza, uczeń Szkoły Orientalnej w latach 1766–1776, w 1777 r. mianowany dragomanem polskim w Kamieńcu Podolskim.

⁹ Jan Nikorowicz (1746–1830), lwowianin pochodzenia ormiańskiego, uczeń Szkoły Orientalnej w latach 1766–1770.

¹⁰ Piotr Giuliani (ur. ok. 1749), z pochodzenia Neapolitańczyk, syna Franciszka Giulianiego (zm. 1765), uczeń Szkoły Orientalnej w latach 1766–1779. W 1779 r. został mianowany dragomanem polskim w Kamieńcu Podolskim, w 1785 r. przeniesiony na to samo stanowisko do Mohylowa nad Dniestrem.

¹¹ Stanisław Kostka Pichelstein (1742–ok. 1820), uczeń Szkoły Orientalnej w latach 1766–1777. Następnie, w latach 1777–1779, pełnił funkcję drugiego dragomana przy polskim poselstwie w Stambule. W 1779 r. awansowany na stanowisko pierwszego dragomana, funkcję tę pełnił do

2. Le Sieur Crutta, interprète du roi et de la République¹², est constitué, en attendant les ordres ultérieurs de la cour, en qualité de surveillant et directeur de leur conduite et études, pour lequel chaque Jeune ^bde^b Langues aura des égards et de la déférence. Son devoir et pouvoir sera de redresser leurs fautes par des voies douces et convenables et, faute de correction, par des représentations vives. Et, à la fin, en cas d'obstination, d'en faire son rapport là où il a ordre de le faire, surquoi on lui enjoindra pour procéder avec telle rigueur contre les revêches qu'on jugera à propos.

3. L'on payera au susdit Sieur Crutta pour loger, nourrir, éclairer, chauffer, blanchir à raison de 275 piastres par an par tête. Pour ^eles^c faire enseigner, l'on payera par mois 5 piastres pour chacun à leur maître ^dturc^d, à qui le Sieur Crutta fera de temps en temps, selon l'assiduité de celui-là, quelque petite gratification, laquelle, pour toute l'année pourtant, ne doit pas excéder une douzaine des petits sequins. L'on fournira pour l'habillement et les autres petits besoins à chacun 175 piastres par an. Le Sieur Crutta aura soin que cet argent ne soit pas diverti à d'autres usages illicites. Pour l'entretien de deux domestiques arméniens ou grecs qui parlent le turc et quelque peu d'italien, l'on payera 120 piastres par an pour tous les deux, qui serviront les Jeunes des Langues. Les livres leur seront fournis gratis.

4. Le Sieur Crutta informera ceux ou celui des Jeunes ^ede^c Langues qui ne savent ou ne sait absolument rien du turc dans les premiers éléments, pour ^fles^f rendre susceptibles des leçons du hodgia ou maître turc qui ne saurait s'expliquer qu'en turc, comme le Sieur Crutta possède aussi les autres langues occidentales en vogue.

5. Cet interprète se fera un mérite en exerçant les jeunes gens en même temps dans l'italien et le français. [k. 173v]

6. Les heures des leçons du ^ghodgia^g doivent être fixées pour le matin, l'après dîner le Sieur Crutta répètera avec les écoliers ce que le hodgia leur aura montré le matin.

1785 r. W latach 1780–1782 odgrywał rolę nieoficjalnego przedstawiciela dyplomatycznego polskiego dworu nad Bosforem (w zastępstwie nieobecnego rezydenta polskiego). Opiekował się też wtedy Szkołą Orientalną (założył jej kancelarię, czyli archiwum). W 1786 r. został przeniesiony do Kamieńca Podolskiego.

¹² Piotr Crutta (1735–1797), z pochodzenia albański Włoch, brat Antoniego Łukasza Crutty (1727–1812), dragoman przy poselstwie Aleksandrowicza, dyrektor nauk w Szkole Orientalnej w latach 1766–1767.

^{b-b}W oryginale błędnie „des”.

^{c-c}Na kopii błędnie „le”.

^{d-d}W oryginale tylko „maître”, na kopii „maître turc”.

^{e-e}Na kopii błędnie „des”.

^{f-f}W oryginale błędnie „le”.

^{g-g}Na kopii zamiast „hodgia” jest „maître turc”.

7. Le Sieur Crutta mènera, au moins deux fois par semaine, un ou plusieurs Jeunes des Langues, en alternant, chez des effendis turcs des bonnes moeurs et qui ont des ^hpostes^h dans quelques dèpartements de la chancellerie, pour les faire converser avec eux, afin d'êtrè mis au fait du style et langage de la cour.ⁱCela s'entend s'il n'y a point de peste.ⁱ

8. Le maître turc ne doit pas, selon la mauvaise méthode des hodgias, embarasser l'esprit de ses écoliers avec des écrits stériles, comme le sont les poésies, les vers et autres choses également creuses et inutiles. Il faut leur donner d'abord à lire des lettres, des fermans, des mémoires pour les former dans le style de ces écrits, afin qu'ils soient un jour en état d'en écrire eux-mêmes sans avoir recours à un hodgia.

9. Le Sieur Crutta fera faire chaque semaine à ces écoliers une répétition hebdomadaire. La même chose il fera^j au bout de chaque mois, après quoi il fera son rapport à qui il aura ordre à Varsovie sur le progrès de chaque Jeunes des Langues.

10. Les Jeunes des Langues ne doivent pas sortir pour longtemps hors de chez eux sans avertir le Sieur Crutta où ils sont intentionnés d'aller. Ils ne doivent pas non plus rester hors de la maison pendant la nuit. Il faut qu'ils soient rendus chez eux, en hiver, vers 7 heures du soir et en été, vers 9 heures.

11. Le Sieur Everhardt, bien que dispensé d'être Jeune des Langues, profitera pourtant, autant qu'il pourra, des leçons. Il s'appliquera, pour le temps qu'il sera ici, à la manière de négocier et de traiter avec les Turcs, à apprendre au moins les expressions dont la Porte se sert dans ses écrits envers les puissances chrétiennes et leurs ministres, enfin, à se former des idées claires et distinctes de tout ce qui est relatif au ministère. Outre cela, il fera de temps en temps par des voies sûres ses rapports de tout ce qu'il verra et observera ici.

12. Le Sieur Everhardt fera une fois par semaine la lecture [k. 174r] de ce règlement aux Jeunes des Langues.

Tout ceci est conforme aux intentions du roi, communiquées à nous soussignés:

Thomas Alexandrowicz, envoyé extraordinaire du roi et
de la République de Pologne *manu propria*^k

Charles de Boscamp, conseiller privé actuel des légations *manu propria*

Fait à Pera de Constantinople, le 9 d'octobre 1766

^hNa kopii zamiast „postes” jest „emplois”.

ⁱTego zdania nie ma na kopii.

^jNa kopii „il le fera”.

^kNa kopii podano pełne imię oraz pełną tytułaturę Aleksandrowicza.

1.2. „Arrangement” Karola Boscampa z 9 października 1766 r.

Bibl. Czart., rps 629, s. 797^a, kopia ręką Zygmunta Everhardta

Arrangement fait à Pera de Constantinople le 9 d'octobre 1766 pour l'établissement des Jeunes des Langues Orientales par moi, le soussigné.

1. Les Jeunes des Langues au nombre de quatre, savoir: Michel Dederkal, Jean Nikorowicz, Pierre Giuliani et Stanislas Pilstein auront pour directeur de leurs études et leur surveillant le Sieur Pierre Crutta, interprète du roi et de la République qui, à cause de ceux qui ne savent encore rien du turc, devient absolument nécessaire pour les enseigner les éléments et expliquer les leçons du hodgia ou maître turc.

2. L'on a destiné à Crutta pour logis, nourriture, chauffage, lumière, blanchissage 275 piastres par an pour chacun. Au maître turc, l'on donne pour tous les quatre 20 piastres par mois, ce qui fait 240 piastres par an, outre une gratification, s'il le méritera, d'environ douze petits sequins ou 9 ducats d'Hollande à donner, de temps en temps, pour l'animer davantage et pour récompenser son zèle marquée. L'on a accordé pour l'habillement et autres menus besoins 175 piastres à chacun; l'on paye à tous les deux domestiques qui parlent turc avec eux 120 piastres par an, ce qui fait à 1,¾ ducats de près le montant par an, de 600 ducats pour tous les quatre.

Un Jeune de Langues de Vienne a 700 florins d'Allemagne d'appointements. Un de Vénise en a davantage encore. Pour ceux de Russie, l'arrangement ressemble plus à celui que je viens de faire.

3. L'on fera des remises en argent comptant ou en lettres de change ici, comme l'on pourra, en attendant que les circonstances permettront de faire autrement.

4. En cas de peste et que le Sieur Crutta fût obligé de se retirer dans quelque village avec les Jeunes des Langues, l'on bonifiera pour cette dépense une trentaine ou quarantaine des ducats.

5. On leur fournira aussi les livres nécessaires.

Charles Boscamp

^{a-a*} U góry pierwszej strony dopisek ręką Jacka Ogrodzkiego, że pismo stanowiło załącznik do listu nr 20 z 19.10.1766 r. (*sic*, 18.10.1766 r.). Obok widnieje także dopisek ręką Stanisława Augusta z datą powstania pisma – 9.10.1766 r.

1.3. „Ustanowienie” Tomasza Aleksandrowicza i Karola Boscampa z 11 października 1766 r.

AGAD, Pop. sygn. 435, k. 183r^a, oryginał ręką sekretarza

Ustanowienie dla Młodzieńców Języków zamykające ich ^bprowadzenie się we wszystkim i sposób uczenia się języków wschodnich i zachodnich w szczególności, według intencji ich starszych.

Primo. Czterej Młodzieńcy Języków w służbie króla i Rzeczypospolitej zostający uznawać się za równych i wzgląd wzajemny ku sobie mieć mają, a ci są: Michał Dederkało, Jan Nikorowicz, Stanisław Pilsstein, Piotr Giugliani.

Secundo. Pan Krutta, tłumacz królewski i Rzeczypospolitej, jest postanowiony, nim inszy rozkaz ode dworu odbierze, za dozorcę i dyrektora nad ich sprawowaniem się i naukami, któremu każdy Młodzieniec Języków wzgląd i uszanowanie mieć powinien. Jego powinność i moc będzie błędzących napominać słowy słodkimi i przyzwoitemi, a nie widząc poprawy, przez żywe i oczywiście wyraźne roztrząśnienia; w upartości zostających ma tam oskarżyć, gdzie mu na to rozkaz dano. Skąd, według zdania onych, pewne ostre postępowanie znaprzykrzonemi naznaczone mu będzie.

Tertio. Mają płacić wzwyz wyrażonemu Panu Kruttcie za stancję, wikt, światło, opał i praczkę po 275 lewów na rok od jednego, a razem 1100 lewów od czterech; nauczycielowi, aby ich uczył, razem 20 lewów na miesiąc, co uczyni 240 lewów na rok, któremu Pan Krutta ma dawać czasami niejaka małą gratyfikacją według jego w uczeniu pilności, która jednak na cały rok nie powinna wynosić więcej nad 12 małych cząłków. Dadzą każdemu na suknie i insze małe potrzeby 175 lewów na rok. Pan Krutta będzie miał staranie, aby te pieniądze na co niegodziwego obrócone nie były. Na trzymanie dwóch sług, Ormian albo Greków, którzyby mówili po turecku i trochę po włosku, na obóh lewów 120 na rok. Książki, do ich nauki potrzebne, będą im bez ich kosztu dawane.

Quarto. Pan Krutta będzie informował tych Młodzieńców Języków, którzyby nic po turecku nie umieli w pierwszych początkach, aby mogli zdać się sposobnemi do brania lekcyj od hodzi czyli nauczyciela tureckiego, który nie będzie umiał wymówić się inaczej jak po turecku, ponieważ Pan Krutta umi insze języki zachodnie.

Quinto. Uczyni sobie ten tłumacz zasługę w ćwiczeniu młodzieńców czasami we włoskim i francuskim języku.

Sexto. Godziny na lekcją tureką mają być naznaczone na rano, a po obiedzie Pan Krutta z nimi powtarzać będzie, co nauczyciel im pokaże z rana.

^{a-a} Na odwrocie karty widnieje dopisek: „Règlement polonais pour les Jeunes de Langues”.

^{b-b} Na oryginale błędnie: „powodzenie się”. We francuskiej wersji poprawnie: „conduite”.

Septimo. Pan Krutta będzie ich prowadzić najmniej dwa razy na tydzień, jednego lub więcej, na przemianę, do effendów tureckich, którzyby mieli dobre zwyczaje i miejsce w departamencie kancelaryi, aby z nimi rozmawiając ćwiczyli się w stylu i języku dworskim. To się mówi, kiedy nie ma powietrza.

Octavo. Nauczyciel turecki nie powinien według złych sposobów hodźiów zapróżniać rozum uczących się pismami nieużytecznymi, jako to poezją, wierszami i innymi równie niepotrzebnymi rzeczami. Potrzeba im zaraz dać do czytania listy, fermany, memoriały, aby ich uformować w stylu tych pisem, żeby po tym byli w stanie sami pisać bez rady hodźy, czyli nauczyciela.

Nono. Pan Krutta będzie z nimi czynił co tydzień repetycje tygodniowe, jako i na końcu każdego miesiąca, o czym uczyni raport temu, do którego będzie miał rozkaz udać się w Warszawie, o postępkach każdego Młodzieńca Języków.

Decimo. Młodzieńcy Języków nie powinni wychodzić na długi czas od siebie bez opowiedzenia Panu Kruttcie, gdzie mają iść, i przez noc za domem znajdować się nie powinni, ale potrzeba, aby w zimie o siódmej, a w lecie o dziewiątej godzinie wracali się.

Undecimo. Pan Ewerhardt, chociaż dyspensowany, aby nie był Młodzieńcem Języka, ma jednak profitować tyle, ile będzie mógł w lekcjach. Ma się uczyć przez czas, który tu zostanie, sposobu negocjacji i traktowania z Turkami, oraz i ekspresyj, których Porta używa w swoich pismach do potencyj chrześcijańskich i ich ministrów dla uformowania sobie idei jasnych i rozmaitych tego wszystkiego, co należy do ministerium. Oprócz tego czasami czynić będzie przez pewną okazję raporta tego wszystkiego, co tu widzieć i oglądać będzie.

Duodecimo. Pan Everhardt czytać będzie co tydzień to ustanowienie Młodzieńcom Języków.

To wszystko zgadza się z wolą i intencją królewską,
poleconą nam, niżej podpisanym:

T. Aleksandrowicz, poseł ekstraordynaryjny *manu propria*
Charles de Boscamp, conseiller privé actuel des légations *manu propria*

Datum na Perze, dię 11ma Octobris 1766 anni

2.1. Regulamin Jacka Ogrodzkiego z 17 października 1772 r. (na podstawie projektu Zygmunta Everhardta z 18 maja 1772 r.)

Bibl. Czart., rps 629, s. 99–102, brulion ręką sekretarza, wszystkie dopiski poza pierwszym są dokonane ręką Jacka Ogrodzkiego, brulion pisany *pagina fracta*

^aAu n° 21 du 17 octobre 1772^a

^bRèglement et instructions pour la Maison et pour l'Étude des Langues Orientales établie à Pera de Constantinople^b, composée du secrétaire Everhardt, préposé de ladite maison, des élèves ou Jeunes de Langues: Stanislas Pichelstein, Michel Dederkało et Pierre Giugliani, et du directeur des études Pangali¹³

L'ancien règlement, fait et signé à Pera de Constantinople ^cen 1766^c par Monsieur Alexandrowicz, chambellan du roi, alors envoyé ^dde Pologne^d à la Porte, et Monsieur de Boscamp, conseiller privé actuel, concernant l'entretien, l'étude et la conduite des Jeunes de Langues au service du roi et de la République, ^ese trouvant défectueux et obscur en quelques points et ayant été^e mal observé depuis quelque temps, Sa Majesté a ordonné de dresser ^fpour supplément de nouvelles instructions dans les articles suivants^f:

I^{mo}. Les trois Jeunes de Langues, Stanislas ^gPichelstein^g, Michel Dederkało et Pierre Giuliani seront logés, nourris, éclairés, chauffés et blanchis par le Sieur Everhardt, lequel procédera en ceci selon le plan économique ^harrangé depuis^h qu'il s'est chargé du ménage, jusqu'à ce que les circonstances y ⁱapportent quelque changementⁱ. Il mettra tout l'ordre nécessaire dans la maison ^jbornant la dépense autant qu'il sera possible, il ^jréglera les heures de la table et s'opposera à un ménage partagé et hors de la communauté. ^kCelui qui ne se

^{a-a}Dopisek u góry strony ręką Stanisława Augusta. Ta sama informacja, ale uzupełniona o fakt, że chodziło o list Jacka Ogrodzkiego do Zygmunta Everhardta, znajduje się także poniżej, na lewym marginesie, ręką Jacka Ogrodzkiego: „À la lettre de Mr Ogrodzki à Mr Everhardt à Constantinople N° 21 du 17 octobre 1772”.

^{b-b}Nad ostatecznym tytułem widnieje zapis wcześniejszej wersji, którą skreślono: „Règlement pour les Jeunes de Langues établis à Pera de Constantinople”.

¹³Zygmunt Pohl Pangali, dyrektor nauk w Szkole Orientalnej w latach 1767–1779.

^{c-c}Nadpisano w interlinii.

^{d-d}Nadpisano w interlinii.

^{e-e}Nadpisano w interlinii w miejsce: „ayant été par sa défectuosité ou par son obscurité en certains points”.

^{f-f}Dopisano na lewym marginesie w miejsce: „de nouvelles instructions plus claires et mieux détaillées dans les articles suivants”.

^{g-g}Dopisano na lewym marginesie w miejsce: „Pilstein”.

^{h-h}Dopisano na lewym marginesie w miejsce: „qu'il s'était fait depuis”.

ⁱ⁻ⁱCały zwrot, poza słowem „il” nadpisany w interlinii, dopisano na lewym marginesie.

^{k-k}Dopisano wiersz poniżej oraz na lewym marginesie w miejsce: „Les os seront pour les absents sans excuse valable”.

trouvera pas à l'heure marquée sans excuse valable, n'aura plus rien à manger ce jour-là.^k

2°. Il doit compter à chacun des trois Jeunes de Langues 200 piastres par an pour leur vêtement et autres menues dépenses nécessaires, ^lmais il^l aura soin d'observer que cet argent ne soit diverti à des achats frivoles, ou à des usages illicites. Pour l'entretien de deux domestiques arméniens ou grecs qui parlent le turc et quelque peu d'italien, il payera 120 piastres par an.

3°. Le Sieur Everhardt^m choisira, sur les avis des experts, un habile maître pour l'arabe, le persan et le turc, auquel il payera 4 piastres par mois pour chacun, sans compter une petite gratification qu'on lui fera de temps en temps selon son assiduité, qui ne doit pourtant pas excéder une douzaine de sequins turcs par an. Le maître turc sera obligé de donner aux Jeunes de Langues tous les matins deux à trois heures de leçon. [s. 100] Le Sieur Pangali y assistera ⁿrégulièrementⁿ pour leur expliquer en italien ce qu'ils ne comprendraient ^opas assez^o en turc, à moins que les affaires indispensables ne l'en ^pempêchent^p quelquefois.

4°. Comme la méthode d'enseigner les langues des hodgias turcs embarrasse l'esprit des ^rapprentifs^r, l'on se promet de la capacité et de l'habileté du Sieur Pangali qu'il donnera aux Jeunes de Langues des instructions propres à faciliter cette étude et auxquels le hodgia sera obligé de se tenir. ^sOn ne doit pas perdre^s du temps avec de poésies ou autres choses également inutiles, mais ^{on}t leur fera lire des lettres, des fermans, des mémoires et tout ce qui peut servir à les former dans l'idiome de la cour et dans le style de la chancellerie des affaires étrangères de la Porte, afin de les mettre plutôt en état d'écrire eux-mêmes, sans secours d'un hodgia. Au reste, le Sieur Pangali fera faire aux Jeunes de Langues des répétitions de leurs leçons aussi souvent qu'il le jugera nécessaire et ^{il} leur fournira les moyens de s'exercer dans les langues par de fréquentes conversations avec des effendis ou interprètes, chez lui ou ailleurs, lorsque les circonstances le permettront.

^k Nadpisano w interlinii w miejsce: „et”.

^l Skreślony zwrot: aura soin (odczyt niepewny).

^m Nadpisano w interlinii.

ⁿ Nadpisano w interlinii.

^o Zmieniono końcówkę osobową z liczby pojedynczej na mnogą oraz usunięto drugi człon przeczenia „pas”.

^r Obecnie: „apprentices”.

^s Dopisano na lewym marginesie w miejsce: „Il ne suffirira pas qu'on perde”.

^t Nadpisano w interlinii w miejsce: „il”.

^u Nadpisano w interlinii.

5to. La langue française et italienne étant absolument nécessaires aux Jeunes de Langues, surtout pour les traductions, ils doivent les apprendre grammaticalement et à fond. Le Sieur Everhardt leur trouvera de bons maîtres pour lesquels il peut mettre en ligne 100 piastres par an pour tous les trois ensemble.

6to. ^wCes soins, qu' ^won prend^w de l' entretien et de l' étude de Jeunes de Langues, ^xdoivent les engager^x pour mériter la haute approbation de Sa Majesté et la bienveillance de leurs supérieurs, ainsi que pour se rendre capables ^yd' être employés^y au plus tôt, ^zà faire^z tous leurs efforts dans le progrès des langues, tant orientales qu' occidentales, recevant sans répugnance [s. 101] les informations que le Sieur Pangali est obligé de leur donner ^{aa}pour leurs études^{aa}. Celui d' entre ^{bb}eux^{bb} qui, ^{cc}dans^{cc} ses heures de loisir, se sera ^{dd}appliquée^{dd} avec ^{ee}plus de^{ee} succès à la littérature orientale, surtout aux antiquités arabes ou à d' autres connaissances utiles, ^{ff}mais^{ff} ensevelies dans les manuscrits des orientaux, ^{gg}peut s' attendre à la^{gg} bienveillance spéciale ^{hh}de Sa Majesté^{hh}.

7mo. L' on ordonne rigoureusement aux Jeunes de Langues de se conduire sagement, modestement et convenablement à leur état, de ne point oublier ce qu' ils doivent au culte extérieur de leur religion, d' éviter toute sorte de brouilleries, clabauderies, factions, cabales, de vivre entre eux en bonne intelligence, de recevoir en bonne part les avertissements ⁱⁱet les insinuationsⁱⁱ amicales du Sieur Everhardt, ^{jj}pour lequel^{jj} ils doivent ^{kk}avoir^{kk} des égards ^{ll}et lui témoigner de la confiance comme à un homme qui a mérité celle de la cour. Il leur est défendu sévèrement de fréquenter^{ll} les maisons suspectes du côté des mœurs ou de mauvaises compagnies. ^{oo}Ils ne doivent pas^{oo} courir souvent à Constantinople,

^{w-w} Nadpisano w interlinii w miejsce: „Après de pareils soins que la cour prend”.

^{x-x} Nadpisano w interlinii w miejsce: „ceux-ci”.

^{y-y} Dopisano na lewym marginesie w miejsce: „d' emplois”.

^{z-z} Nadpisano w interlinii w miejsce: „feront”.

^{aa-aa} Nadpisano w interlinii w miejsce: „pour cette étude”.

^{bb-bb} Dopisano na lewym marginesie w miejsce: „les Jeunes de Langues”.

^{cc-cc} Dopisano na lewym marginesie w miejsce: „en employant”.

^{dd-dd} Wyraz przeniesiony z linijki poniżej tu nadpisano w interlinii.

^{ee-ee} Dopisano na lewym marginesie w miejsce: „quelque”.

^{ff-ff} Nadpisano w interlinii w miejsce: „et”.

^{gg-gg} Dopisano na lewym marginesie w miejsce: „s' attirera la”.

^{hh-hh} Nadpisano w interlinii w miejsce: „du roi et pourra s' attendre à la munificence connue de Sa Majesté”.

ⁱⁱ⁻ⁱⁱ Nadpisano w interlinii.

^{jj-jj} Nadpisano w interlinii w miejsce: „auquel”.

^{kk-kk} Dopisano na lewym marginesie w miejsce: „témoigner”.

^{ll-ll} Nadpisano w interlinii oraz na lewym marginesie w miejsce: „de ne point fréquenter”.

^{oo-oo} Dopisano na lewym marginesie w miejsce: „de ne pas”.

crainte d'avaries de la part des Turcs. ^{pp}Il faut absolument qu'ils retournent^{pp} à la maison, en hiver, vers les 8 ou 9, et en été, vers les 9 ou 10 heures du soir; surtout en temps de peste ^{rr}qu'ils ne sortent point^{rr} hors de la maison. Enfin, ^{ss}comme ils ne sont^{ss} plus enfants, ^{tt}ils doivent comprendre^{tt} que leur fortune et avancement dépend de leur capacité et application, et la bienveillance du roi de leur conduite. Le Sieur Everhardt ne permettra pas l'entrée dans la maison aux gens suspects, ni ne logera personne par un mouvement de compassion, afin de ne pas loger des espions ou des brouillons.

8vo. Il n'est plus permis aux Jeunes de Langues d'écrire des lettres de plaintes, de sollicitations, [s. 102] d'emplois ou de titres à leurs patrons respectifs. Ils doivent, en pareils cas, s'adresser directement à la cour, ^{uu}pouvant être^{uu} assurés qu'elle est trop équitable pour se refuser à leurs demandes, pourvu qu'elles soient justes et raisonnables. Toute correspondance d'affaires politiques ^{ww}et de nouvelles leur^{ww} est interdite. ^{zz}S'ils ont besoin d'écrire à leur famille et aux parents pour leurs affaires domestiques, ils feront bien de montrer leurs lettres au Sieur Everhardt, de même que celles qu'ils en pourront recevoir. Cette marque de confiance leur fera gagner d'autant plus d'affection de sa part, outre le devoir par lequel il est tenu de prendre soin de leur bien-être.^{zz}

^{aaa}9no. Le Sieur Everhardt donnant lui-même l'exemple de sagesse et de bonne conduite avertira, comme il est dit ci-dessus, à l'amiable et avec douceur les Jeunes de Langues de leurs fautes ou de contraventions à ce règlement. Mais, en cas que ses avertissements ne fassent point d'effet, il doit en faire un rapport fidèle à la cour, comme aussi des progrès qu'ils feront dans leurs études.^{aaa}

^{bbb}10mo. Le Sieur Pangali tâchera, par ses manières polies et par ses soins à veiller sur les études des Jeunes de Langues, de s'attirer leur amour, joint à la docilité de la part des élèves envers leur précepteur.

11. Pour conclusion l'on s'attend à de bons témoignages que les articles de^{bbb} ce règlement, dont le Sieur Everhardt fera de temps en temps la lecture aux Jeunes de Langues, et même leur donnera une copie, seront envisagés et respe-

^{pp-pp} Dopisano na lewym marginesie w miejscu: „de se rendre”.

^{rr-rr} Dopisano na lewym marginesie w miejscu: „de ne point sortir”.

^{ss-ss} Nadpisano w interlinii w miejscu: „les Jeunes de Langues ne sont”.

^{tt-tt} Nadpisano w interlinii w miejscu: „pour ne pas savoir”.

^{uu-uu} Nadpisano w interlinii w miejscu: „et d'être”.

^{ww-ww} Nadpisano w interlinii.

^{zz-zz} Rozpoczęto dopisywanie na prawym marginesie, a następnie dokończono na lewym.

^{aaa-aaa} Dopisano na lewym marginesie w miejscu: „Le Sieur Everhardt avertira à l'amiable les Jeunes de Langues de leurs fautes ou contraventions et, si ses avertissements ne sont point suivis, il en fera un rapport fidèle à la cour, ainsi que des progrès qu'ils feront dans leurs études”.

^{bbb-bbb} Dopisano na lewym marginesie w miejscu: „10mo Pour conclusion, l'on attend que tous les”.

ctés par tous en général et un chacun en particulier comme inviolables en tout point sans exceptions, car tels sont les ordres et la volonté expresse du roi.

Jacinte Ogrodzki
Grand secrétaire de la Couronne
Régent de la chancellerie du Cabinet de Sa Majesté

Fait à Varsovie, le 17 octobre 1772

3.1. Regulamin Karola Boscampa z marca 1778 r.

AGAD, Pop. sygn. 236, k. 315r–317v^{a*}, minuta ręką Antoniego Dzieduszyckiego

Règlement concernant tous en général et un chacun en particulier des personnes au service du roi et de la République à Constantinople, savoir:

Primo. Monsieur le comte Dzieduszycki¹⁴, ou son successeur en sa qualité de chef d'icelles et préposé en outre à l'entretien et à la direction des Jeunes de Langues.

Secundo. Messieurs les drogmans établis auprès de lui et de tout ministre possible de Pologne pour le service de l'État dans les affaires occurrentes.

Tertio. Les Jeunes de Langues destinés à servir l'État dans les affaires de Pologne relatives à la Turquie.

En premier lieu, quant à Monsieur le comte Dzieduszycki en sa qualité de chef de notre établissement ici, il fournira à son entretien d'après le plan économique ou le tableau des dépenses remis à lui et signé de ma main, comme devant avoir éventuellement force et valeur jusqu'à d'autres ordres directes de la cour.

Il veillera à la conduite des drogmans comme devant dépendre de lui pour ce qui regarde le service de la cour en toutes choses, de la même manière comme s'il y avait un ministre accrédité de Pologne et en forme auprès de la Porte. Il leur payera ponctuellement de semestre en semestre leurs appointements spécifiés dans le susdit tableau des dépenses annuelles. Il tiendra compte et registre des dépenses annuelles, tant ordinaires qu'extraordinaires, pour pouvoir envoyer le bilan de la recette et de la dépense, afin que le résidu de la première, s'il y en a, puisse être versé dans la caisse pour l'année suivante ou employé conformément aux ordres du roi, ou bien que l'on puisse suppléer au défaut après une spécification exacte des besoins imprévus. Monsieur le comte aura aussi soin que pour la

^{a*} U góry pierwszej strony dopisek ręką Jacka Ogrodzkiego: „A la dépêche de Monsieur de Boscamp pour le roi du 3 avril 1778”.

¹⁴ Antoni Dzieduszycki (1757–1817), sekretarz poselstwa Karola Boscampa do Stambułu w latach 1777–1778. Po wyjeździe Boscampa w 1779 r. został polskim *chargé d'affaires* nad Bosforem oraz kierownikiem Szkoły Orientalnej. Funkcję tę sprawował do swojego wyjazdu w 1781 r.

vie animale les denrées qu'on achète soient bons et sains. De la somme marquée pour l'entretien des [k. 315v] Jeunes de Langues il ne sera tenu que de fournir quatre plats à dîner, du café au lait avec un pain pour chacun au matin et point de souper. Le résidu de la somme de 1880 piastres sera pour les articles énoncés en cet endroit.

Comme l'on a eu soin de prendre ^bun logement^b isolé et à l'abri de la peste ainsi que de l'incendie, et ailleurs très bien exposé, tant pour l'air que pour la vue, avec un ample jardin, la cour ne bonifiera rien pour une maison de campagne, toutefois dans le cas d'une contagion extraordinaire l'on aura, j'espère, égard aux représentations à faire là-dessus. Au reste, pendant la contagion Monsieur le comte se moulera sur l'exemple des ministres ici vis-à-vis de ses subalternes logés avec lui.

Comme il a été, lui, aussi bien que tous les Polonais ici, recommandé à Monsieur l'ambassadeur d'Angleterre¹⁵ pour les cas imprévus, il aura recours à Son Excellence seulement ces cas survenants; étant au reste, en vertu de la lettre de Son Excellence le Grand Chancelier de la Couronne recommandé au Grand Vizir, et partant sous la protection immédiate du traité de Carlovitz. D'ailleurs, sa conduite politique lui sera indiquée dans ses instructions particulières et éventuelles, en attendant les ordres du roi en approbation ou changement d'icelles. Le comte Dzieduszycki inculquera à messieurs les interprètes aux Jeunes de Langues, et en général à tous ceux des Polonais qui doivent le reconnaître, d'avoir les plus grands égards et ménagements, non seulement envers les ministres et les employés des autres cours, mais aussi envers les négociants de marque ici. Et dans les différends qui peuvent survenir entre nos interprètes, les autres habitants, soit francs, soit sujets turcs ici, il tâche de les accommoder à l'amiable; et, relativement aux [k. 316r] derniers, s'ils s'obstinent, il peut consulter les capitulations et procéder contre eux selon la teneur d'icelles.

On laissera ici à Monsieur le comte les anciens meubles joints aux nouveaux et quelques livres pour l'usage commun, dequoi il donnera reçu en due forme et rendra compte en son temps à la cour.

En second lieu, les drogman auront pour Monsieur le comte Dzieduszycki, comme chef de notre établissement ici et muni des ordres exprès du roi à cet égard, toute la déférence convenable et recevront dans tous les cas possibles concernant le service de l'État, ou relatifs seulement à icelui, ses avis et ordres, comme s'il était ministre accrédité de Pologne auprès de la Porte. Monsieur Pangali, d'abord comme le plus ancien drogman de Pologne pour nos affaires

^{b-b} Nadpisano w interlinii.

¹⁵ Sir Robert Ainslie (1730–1812), brytyjski ambasador w Turcji w latach 1776–1793. Kontynuował on formalną opiekę nad polską Jeunes de langues, zapoczątkowaną jeszcze w 1768 r. za czasów jego poprzednika Johna Murray'a (zm. w 1775 r.).

avec la Porte, se conformera dans ses actions et paroles, soit vis-à-vis des Turcs, soit vis-à-vis des étrangers ici, à la dictée de Monsieur le comte Dzieduszycki ou son successeur en ce poste. Dans les choses et affaires qui concernent le service directe ou indirecte du roi et de la République, surtout lorsque Monsieur Dzieduszycki lui parlera au nom de la cour (qui probablement voudra toutefois aussi que Monsieur Pangali, comme très expert et ayant donné des preuves non-équivoques de son fidèle service et de son zèle pour les intérêts et la gloire de son roi et maître, soit consulté, et que ses avis trouvés salutaires et analogues aux circonstances soient suivis par Monsieur le comte ou son successeur) qui lui payera, selon le nouveau plan des dépenses accordée pour notre établissement, 1200 piastres par an et il touchera, outre cela, pour ses allées et venues, ainsi que pour les frais à faire à la Porte à l'égard des nouvelles et des gens qui peuvent lui rendre quelque service, et nommément pour le *kiatyb*^c des Polonais, [k. 316v] autour de 400 piastres par an. Ses appointements, à raison de 1200 piastres par an, lui seront payés par semestre expiré. On lui promet en outre que lors du séjour d'un ministre de Pologne ici, il touchera ^dtoutes les fois quelque chose de plus^d par an, comme il a eu en premier et dernier lieu.

L'on s'engage aussi à lui faire tenir par Monsieur le comte Dzieduszycki sa patente en forme de drogman de Pologne auprès de la Porte, dès que le nouvel ordre des choses sera parvenu à la connaissance de la cour, à qui Monsieur l'envoyé l'enverra incessamment.

L'on recommande à messieurs les interprètes établis ici, étant par conséquent dans le cas d'avoir à faire avec les naturels du pays pour leurs intérêts particuliers et personnels, de ne jamais compromettre le nom polonais dans des affaires de cette nature et de faire en sorte que le comte Dzieduszycki n'ait pas des désagréments à essuyer pour cette raison.

On leur recommande encore de procurer sur les ordres du susdit comte à tout Polonais, surtout aux commerçants allants et venants, toute sorte d'assistance et de facilité dans leurs affaires et de les soutenir hautement et sans une mercenaire dans leurs justes prétentions en les défendant contre les concussions des exacteurs du harats et autres droits dont les Européens ici sont exempts, le tout suivant la teneur des capitulations. C'est à quoi Monsieur le comte, aussi bien que Monsieur Pangali, porteront la plus grande attention et Monsieur le comte fera, lorsque sur les représentations faites là-dessus au ministère l'on ne cesse d'y contrevenir, ses rapports à la cour là-dessus.

^{c-c} *Kiatyb* (*kiatib*) – pisarz.

^{d-d} Nadpisano w interlinii w miejsce: „1200 piastres”.

Monsieur Pangali est enfin requis de communiquer à Monsieur le comte, aussi bien qu'aux drogmans ses collègues, [k. 317r] ainsi qu'aux Jeunes de Langues, toutes les lumières dont il est capable, en l'assurant que l'on reconnaîtra en son temps ce service d'après les informations du chef de l'établissement ou tel ministre de Pologne qui pourra se trouver ici dans les cas extraordinaires.

Monsieur Pichelstein tâchera de faire tous les progrès imaginables, tant dans la connaissance des langues que celle des affaires, suivra en tout les ordres et avis de Monsieur le comte Dzieduszycki. Il touchera annuellement 800 piastres d'appointements payables par semestre d'avance. L'on espère qu'il se prêtera aussi à toute l'assistance que l'on pourrait demander de lui pour le domestique ou le ménage, surtout relativement au taux et à l'achat des vivres et des provisions pour la maison des Jeunes de Langues.

En troisième lieu, pour ce qui regarde ceux-ci, ils doivent une obéissance totale en tout et partout à leur préposé, Monsieur le comte Dzieduszycki ou son successeur, tant relativement à leur conduite morale que par rapport aux études. Ils toucheront, outre leur entretien complet, 200 piastres par an payables par quartier expiré pour leur vêtement et autres menues dépenses. Ils seront tenus de subir l'examen touchant leurs progrès par des *hodgias*^c ou maîtres turcs en présence de leur préposé qui en fera faire de temps à autre et en fera rapport à la cour. Les Jeunes de Langues s'appliqueront aussi aux autres langues en vogue, au style épistolaire et aux autres connaissances nécessaires aux employés dans une chancellerie d'affaires politiques. C'est à quoi leur préposé les exhortera de temps en temps si besoin en sera.

[k. 317v]

Apostille

Comme Monsieur le major d'Otée a la permission du roi de rester ici pour s'appliquer à la connaissance des choses qui peuvent avec le temps être utiles au commerce de nos provinces méridionales et à l'avancement de nos manufactures actuelles et possibles, et que Sa Majesté a bien voulu promettre de s'expliquer avec le soussigné, son envoyé auprès de la Porte, à son retour à Varsovie touchant la pension de mondit Sieur d'Otée, on le laisse ici, en attendant, sur le pied d'un Jeune de Langues quant à son entretien pour table, lumière, chauffage et logis dans la maison polonaise ici, jusqu'à ordre ultérieure à son égard de la part de Sa Majesté et, en attendant, on lui recommande la discrétion et la circonspection en toute chose, ainsi que la déférence due à Monsieur le comte Dzieduszycki ou son successeur dans les choses qui peuvent avoir quelque rapport au service de l'État, lequel exige pour le présent que Monsieur d'Otée ait ici l'air d'une

^c W oryginalu: „hoddias”.

personne point du tout signifiante et demeurante ici uniquement pour sa santé et ses vues particulières, et cela seulement pour un temps qu'il a congé du roi de s'arrêter après le départ de l'envoyé dans ce pays-ci.

Estimant ce règlement éventuel suffisant pour la règle et conduite de tous et un chacun qui composent notre petit établissement ici, je finis par le signer en vertu du pouvoir que j'ai pour cet effet de la part du roi notre très gracieux maître.

Fait à Pera de Constantinople

Ce ^f[...] ^f mars 1778

Signé

de Boscamp Lasopolski *manu propria*

Źródła

Archiwum Główne Akt Dawnych, Zbiór Popielów, sygn. 236, 435.
Biblioteka ks. Czartoryskich w Krakowie, rps 624, 625, 629.

Opracowania

- Z. Abrahamowicz, M. Czaplińska, B. Grosfeld, *Pichelstein (Pilsztyn) Stanisław Kostka (1742–ok. 1820)*, PSB, t. 26, red. E. Rostworowski, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 1981, s. 28–30.
- P. Bańkowski, *Archiwum Stanisława Augusta*, PWN, Warszawa 1958.
- Correspondance de Stanislas-Auguste avec Catherine II et ses plus proches collaborateurs (1764–1796)*, red., oprac. Z. Zielińska, tłum. wstępu i komentarzy K. Zaleska, Arcana, Kraków 2015.
- W. Dzwonkowski, *Dzieduszycki Antoni Bazyli (1757–1817)*, PSB, t. 6, red. W. Konopczyński, PAU, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Kraków 1948, s. 106–107.
- Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych (od XVI do połowy XIX wieku)*, red. K. Lepszy, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1953.
- W. Konopczyński, *Boscamp-Lasopolski Karol (zm. 1794)*, PSB, t. 2, red. *idem*, PAU, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Kraków 1936, s. 372–374.
- W. Konopczyński, *Crutta Antoni Łukasz (1727–1812)*, PSB, t. 4, red. *idem*, PAU, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Kraków 1938, s. 109–110.
- W. Konopczyński, *Polska a Turcja (1683–1792)*, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków–Warszawa 2013 (wyd. 1 nakładem Instytutu Wschodniego, Warszawa 1936).

^f Pozostawiono puste miejsce.

- J. Michalski, *Dyplomacja polska w latach 1764–1795*, [w] *Historia dyplomacji polskiej*, t. 2 1572–1795, red. Z. Wójcik, PWN, Warszawa 1982.
- Ostatni poseł polski do Porty Otomańskiej. Akta legacji stambulskiej Franciszka Piotra Potockiego*, wyd., oprac. K. Waliszewski, t. 1–2, Imprimerie Veuve Victor Goupy, Paris 1894.
- J. Reychman, *Everhardt Zygmunt Bogumił (1742–1793)*, PSB, t. 6, red. W. Konopczyński, PAU, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Kraków 1948, s. 323.
- J. Reychman, *Giuliani Piotr (ur. ok. 1749)*, PSB, t. 8, red. K. Lepszy et al., Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 1959–1960, s. 13.
- J. Reychman, *Znajomość i nauczanie języków orientalnych w Polsce XVIII w.*, Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, Wrocław 1950.
- J. Reychman, *Życie polskie w Stambule w XVIII wieku*, PIW, Warszawa 1959.
- M. Rymczyńska, *Gabinet Stanisława Augusta*, PWN, Warszawa 1962.
- W. Smoleński, *Szkoła Orientalna w Stambule na koszcie Rzeczypospolitej (1766–1795)*, „Kwartalnik Historyczny” 1887, s. 584–593. Przedruk *idem, Szkoła Orientalna w Stambule (1766–1795)*, [w] *Pisma historyczne*, t. 2, Gebethner i Spółka, Kraków 1901, s. 207–222.
- H. Topaktas, *Osmańsko-polskie stosunki dyplomatyczne. Poselstwo Franciszka Piotra Potockiego do Stambułu (1788–1793)*, Universitas, Kraków 2017.
- F. Tóth, *Les drogmans et autres experts au service des ambassades à Constantinople au XVIIIe siècle*, [w] *Experts et expertises en diplomatie. La mobilisation des compétences dans les relations internationales du congrès de Westphalie à la naissance de l'ONU*, red. S. Jeannesson, F. Jesné, E. Schnakenbourg, Presses universitaires, Rennes 2018, s. 119–129.
- B. Zaleski, *Stosunki Polski z Portą Otomańską na początku panowania Stanisława Augusta*, „Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu” 1869 [1870], t. 4, s. 104–165.